

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ РОСІЇ (1905-1918 рр.) В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано ставлення Конституційно-демократичної партії до українського питання упродовж 1905-1918 рр. у сучасній російській історіографії. Сучасна російська історична наука відводить вагоме місце у своїх дослідженнях Конституційно-демократичній партії. Окремі аспекти позиції кадетів з українського питання висвітлювалися через призму вивчення історії Партії народної свободи, політичної ситуації в Росії, становища буржуазії, функціонування Державної думи Росії, історії російських революцій і Першої світової війни, діяльності Тимчасового та українських урядів.

Ключові слова: українське питання, Конституційно-демократична партія, культурно-національна автономія.

Проанализировано отношение Конституционно-демократической партии к украинскому вопросу в течение 1905-1918 гг. в современной российской историографии. Современная российская историческая наука отводит важное место в своих исследованиях Конституционно-демократической партии. Отдельные аспекты позиции кадетов с украинского вопроса освещались через призму изучения истории Партии народной свободы, политической ситуации в России, положения буржуазии, функционирования Государственной думы России, истории российских революций и Первой мировой войны, деятельности Временного и украинского правительств.

Ключевые слова: украинский вопрос, Конституционно-демократическая партия, культурно-национальная автономия.

Analyzed the attitude of the Constitutional Democratic Party to the Ukrainian question during 1905-1918 in modern historiography. Beginning of 90's of the twentieth century opened a new stage in the study of Ukrainian question in the Constitutional Democratic parties of Russia during 1905-1918. Modern Russian historical science assigns an important place in their studies of the Constitutional Democratic Party. You can even talk about apologetics liberalism by Russian historians.

Decades routine, dogmatically-biased approach to Russian cadets as enemies, counterrevolutionaries natural phenomenon spawned the scientific interest to the Party of People's Freedom, which in the Russian Federation is also due to the activities of political parties that consider themselves as a successors to the tradition liberalism, and as a successors of the Constitutional Democrats.

The impetus for the intensification of the study the history of Russian cadets was expanding sources, the research activities, publications such materials of the congresses and of the conferences, and the party's Central Committee protocols.

Important to study issues the Ukrainian question in the activity of the Constitutional Democratic Party of Russian are the work of the famous historian V. Shelohayeva and I. Mihutinoyi.

The unquestioned authority of study the liberalism among Russian historians at present still V. Shelohayev. V. Shelohayev appreciates the experience of Cadets in the deciding the national question, because he believes that liberal version of the national question was the best, because it created the conditions for maintaining the unity of multi-ethnic Russian state, which historically has been designed to compromise and understanding between different nationalities, represented a real chance to avoid a violent resolution of the national question, and hence the collapse of the Russian Empire.

I. Mihutina traced the position of Russian cadets in the Ukrainian question until February 1917. Scientist identifies the causes and factors, the nature and form of the Ukrainian question in the Constitutional Democratic Party. But, very modestly evaluates the opportunities of the Ukrainian national movement.

At the end of XX – XXI centuries the number of studies on the establishment of scientific biographies of leading figures of the Constitutional Democratic Party of Russia, who were

engaged in national issues in general and Ukrainian particular (P. Miliukov, P. Struve, F. Rodichyev, F. Kokoshkin, I. Luchytsky, V. Vernadsky) was increased.

Some aspects of cadet positions on the Ukrainian question investigated through the prism of studying the history of the Party of People's Freedom, the political situation in Russia, the position of the bourgeoisie, the functioning of the State Duma of Russia, the history of the Russian revolution and World War I, the activity of Interim and Ukrainian governments.

Keywords: *Ukrainian question, the Constitutional Democratic Party, cultural-national autonomy.*

Здобуття Україною незалежності та побудова власної концепції самостійної зовнішньої політики активізували тематику значення українського фактора в геополітиці, ретроспективного відображення ролі України на міжнародній арені, сприйняття українського питання суспільствами сусідніх держав, які розглядаються як стратегічні партнери. Вагомим аспектом у контексті цих проблем є вивчення політики російських партій в українському питанні. Партійні концепції пропонували широкий спектр варіантів вирішення національної проблеми українців. Але важливе місце серед цих проектів займала позиція Конституційно-демократичної партії Росії. Особливої актуальності набуває ця проблема у зв'язку з тісними контактами кадетів з українськими ліберальними партіями, значною численністю партії в Україні, участю кадетів в уряді П. Скоропадського.

Історичний досвід урегулювання національних конфліктів, узгодження інтересів різних національних груп, партійна практика національної політики сприятимуть пошуку оптимальних підходів до вирішення національних проблем у сучасних умовах.

Висвітлення позиції Партії народної свободи з українського питання в російській історіографії здійснюється вітчизняними дослідниками, що вивчають діяльність кадетів в Україні, історію українських ліберальних партій (С. Іваницька, С. Донченко), а російськими – в контексті національної політики лібералізму [2; 12; 16].

Мета статті – проаналізувати вивчення в сучасній російській історіографії українського питання в діяльності Конституційно-демократичної партії Росії (1905-1918 рр.)

Початок 90-х років ХХ ст. відкрив новий етап у вивченні українського питання в діяльності Конституційно-демократичної партії Росії упродовж 1905-1918 рр. Сучасна російська історіографія відводить вагоме місце у своїх дослідженнях Конституційно-

демократичній партії. Можна навіть говорити про апологетику лібералізму з боку російських істориків. Кадетська модель суспільної трансформації Росії розглядається як утрачений варіант оновлення держави, що був найбільш прийнятним та оптимальним для неї. Десятиліття шаблонних, догматично-тенденційних підходів до російських кадетів як ворогів народу, контрреволюціонерів породили явище природного наукового інтересу до Партії народної свободи, яке в Російській Федерації зумовлене ще й діяльністю політичних сил, що вважають себе продовжувачами традицій лібералізму, наступниками конституційних демократів.

Російськими істориками й філософами О. Гнатюком, О. Гоголевським, В. Лентовичем, І. Осиповим була здійснена спроба осмислення історії лібералізму, зародження та еволюції його основних засад, періодизації, висвітлення проблеми складання національних вимог у програмних документах земського руху й про-кадетських організаціях [10; 11; 21; 27].

Коллективна монографія російських істориків «Национальный вопрос в Государственных Думах России: Опыт законотворчества», присвячена досвіду вирішення національного питання Державними думами Росії, хоч і розглядає позиції парламентських фракцій щодо національної проблеми в Росії протягом функціонування дум чотирьох скликань, але українське питання в діяльності кадетської групи й парламенту в цілому подається досить загально, оглядово, більше уваги приділяється іншим проблемам поліетнічної імперії – польській, єврейській, мусульманській [14].

Російські дослідники Д. Бондаренко й Н. Крестовська вказують на замовчування «українського фактора» у революції 1917 р., вважають його причиною відставки кадетів [4, с. 86]. Вони кидають виклик радянській і російській історіографії, для яких домінантною стала думка, що заперечує

причинно-наслідковий зв'язок між липневим договором, підписаним делегаціями Тимчасового уряду й Ради, і кризою в Петрограді. Однак для їх досліджень притаманне дещо упереджене ставлення до досягнень Української революції, зокрема вони вважають Центральну Раду (ЦР) тільки місцевим органом, а не загальноукраїнським.

Незаперечним авторитетом вивчення лібералізму серед російських істориків на сучасному етапі залишається В. Шелохаєв. Він уперше ввів у науковий обіг значний масив архівних документів, які висвітлюють ставлення Конституційно-демократичної партії до українського руху. Статті В. Шелохаєва про становище російських лібералів під час Першої світової війни містять не тільки характеристику організаційної структури партії кадетів, але й розкривають ставлення конституційних демократів до війни в цілому, зокрема до територіальних придбань Росії (Галичини, Польщі) [34; 36]. Дослідження В. Шелохаєва про розробку кадетами національного питання в роки Першої світової війни стало продовженням вивчення ним ліберальної концепції національного питання в Росії 1905-1914 рр. [35]. Важливість його розвідки в тому, що він визначив фактори, які впливали на формування позицій кадетів з національних проблем, проаналізував партійну й думську діяльність кадетів щодо польського, єврейського, литовського, вірменського та українського питань. Причиною ігнорування ними українських вимог науковець називає події в Галичині й позицію уряду і націоналістів щодо західних українців [35, с. 357]. В. Шелохаєв позитивно оцінює досвід кадетів у сфері вирішення національного питання, оскільки вважає, що *«ліберальний варіант національного питання був найбільш оптимальним, тому що створював умови для збереження єдності поліетнічної Російської держави, яка історично склалася», «був розрахований на компроміс і взаєморозуміння між різними національностями, представляв реальний шанс уникнути насильного вирішення національного питання, а отже, і розпаду Російської імперії»* [35, с. 365]. Пропозиції, які висловлювали російські ліберали про національно-культурну автономію з наданням усіх громадянських і політичних прав незалежно від національності й конфесії, він вважає *«найбільш розумним, здоровим і*

раціональним підходом до вирішення національного питання» [31, с. 83].

Історик В. Кувшинов, відмовившись від класових шаблонів, із нових методологічних позицій вивчає історію партії. Учений у своїх сучасних дослідженнях приділяє значну увагу еволюції національного питання в діяльності кадетів, ставленню до українського питання, німецькій орієнтації Мілюкова, співробітництву кадетів України з німцями [18-19].

Особливий інтерес для вивчення позиції російських кадетів з українського питання становить фундаментальне дослідження *«Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века: энциклопедия»*, у якій вміщено не тільки статтю про Конституційно-демократичну партію (організацію, виникнення, чисельність, соціальний склад, програмові вимоги і тактику, еволюцію стратегії), але й подано статті про відомих кадетів, теоретиків національного питання [29].

1990-ті роки ознаменувалися проведенням низки міжнародних наукових конференцій, присвячених вивченню історії національних політичних партій Росії, розвитку політичної думки Росії, ювілею П. Мілюкова. Значна кількість доповідей і виступів висвітлює національно-державні проекти російських політичних партій, у тому числі й Партії народної свободи, позиції ліберальних діячів щодо українського питання [33; 38; 39]. Дослідники розглядали національне питання як лакмусовий папірець для визначення ступеня зрілості, функціональної доцільності і соціальної ефективності партій.

Праці, присвячені політичній історії Росії початку XX ст., аналізують теоретичні засади національної програми Партії народної свободи [15; 30]. Серед досліджень, які вивчають трансформації Російської імперії і роль у цих процесах партій, слід виокремити публікації Ф. Гайди [9], В. Булдакова [6], В. Патентова [28].

Існує ряд досліджень російських істориків персоналістичного характеру, які розкривають ставлення окремих видатних діячів партії до українського питання, у тому числі В. Вернадського [7-8; 40], П. Струве [3], П. Мілюкова [1], В. Маклакова [5], П. Долго-рукова [17], Ф. Кокошкіна [37]. Російські історики, вивчаючи біографії найвідоміших представників кадетів – П. Мілюкова, П. Струве, визначають їх погляди на

розв'язання українського питання [13; 22-23; 32]. Зокрема, суперечка П. Струве з українського питання російським істориком Б. Балуєвим інтерпретується як «жорстка полеміка з ідеологами українського сепартизму та їх «адвокатами» з ліворадикального середовища» [3, с. 123].

І. Міхутіна в статті «Українське питання і російські політичні партії напередодні Першої світової війни» визначає, що кадети підійшли до формування позиції в національному питанні не так декларативно та абстрактно як ліві партії. Наголошує на непримиренності між різними розуміннями шляхів вирішення українського питання лідерами українського руху й кадетами, оскільки перші пропонували концепцію автономістично-федеративну, варіант національно-територіальної автономії, а другі – культурно-національне самовизначення [25].

Монографія І. Міхутіної про українське питання Росії на початку ХХ ст. написана на основі великої архівної бази та історичної літератури, у тому числі автор використала праці українських істориків, що притаманне небагатьом російським дослідникам. Вона відслідковувала позицію кадетів в українському питанні до лютого 1917 р. Науковець визначає причини й фактори, зміст і форму українського питання для Конституційно-демократичної партії. Однак дуже скромно оцінює можливості українського національного руху [24].

У комплексному монографічному дослідженні провідних російських науковців «Моделі общественного переустройства России. ХХ век» зроблена масштабна спроба системного аналізу основних моделей і субмоделей перебудови Росії, зокрема, ліберальної. Вони проаналізували теоретичні, ідеологічні, програмні та стратегічні поло-

ження, форми й механізми реалізації моделей [26].

Автори відзначають, що теоретичні й програмні установки ліберальних партій з національного питання не завжди збігалися з їх реальною політичною позицією [26, с. 266]. Для кадетів, які підтримували традиційні зв'язки з різними політичними напрямками й течіями українського національного руху й мали розгалужену мережу партійних організацій в Україні, українське питання виявилось непростим. З одного боку, праве крило на чолі зі П. Струве взагалі вважало його «шкідливою інтелігентською вигадкою», закликала оголосити боротьбу проти українського партикуляризму. З іншого боку, Союз автономістів-федералістів, очолюваний членом ЦК О. Ледницьким, ставився співчутливо до вимог українських лібералів. У свою чергу, центральне керівництво кадетської партії намагалося найти рівнодіючу в українському питанні, яка, однак, проходила все ж ближче до правого, ніж до лівого крила партії [26, с. 271].

Таким чином, у сучасній російській історіографії з нових позицій розглядається ставлення кадетів до українського питання. Проте не було створено узагальнюючої праці, яка б розкривала всі аспекти ставлення кадетів до національних вимог українського народу упродовж 1905-1918 рр. Окремі аспекти позиції кадетів з національного питання висвітлювалися через призму вивчення історії Партії народної свободи, політичної ситуації в Росії на початку ХХ ст., становища буржуазії, функціонування Державної думи Росії, історії російських революцій і Першої світової війни, діяльності Тимчасового та українських урядів.

Джерела та література

1. Архипов И. Л. Либерал в революции: штрихи к политико-психологическому портрету П. Н. Милюкова / И. Л. Архипов // П. Н. Милюков: историк, политик, дипломат: материалы междунар. науч. конф. (Москва, 26-27 мая 1999 г.). – М., 2000. – С. 474-486.
2. Бавкунова В. Г. Отечественные либеральные партии начала XX века: Национальный аспект: автореф. дис. ... кандидата исторических наук: – 07.00.02 «Отечественная история» / В. Г. Бавкунова. – Брянск, 2003. – 22 с.
3. Балуев Б. П. П. Б. Струве как историк (к постановке проблемы) / Б. П. Балуев // Отечественная история. – 2001. – № 2. – С. 117-133.
4. Бондаренко Д. Я. Переговоры Временного правительства и Украинской Центральной Рады весной и летом 1917 года / Д. Я. Бондаренко, Н. Н. Крестовская // Отечественная история. – 2002. – № 2. – С. 83-96.
5. Будницкий О. В. Василий Алексеевич Маклаков / О. В. Будницкий // Российские либералы: сб. статей / [под ред. Б. С. Итенберга, В. В. Шелохаева]. – М.: РОССПЭН, 2001. – С. 492-533.
6. Булдаков В. П. Кризис империи и революционный национализм начала XX в. в России / В. П. Булдаков // Вопросы истории. – 2000. – № 1. – С. 29-45.

7. Волков В. П. Владимир Иванович Вернадский / В. П. Волков // Российские либералы : сб. статей / [под ред. Б. С. Итенберга, В. В. Шелохаева]. – М. : РОССПЭН, 2001. – С. 418-440.
8. Волков В. П. Кадет Вернадский / В. П. Волков // Нева. – 1992. – № 11-12. – С. 307-320.
9. Гайда Ф. А. Либеральная оппозиция на путях к власти (1914 – весна 1917 г.) / Ф. А. Гайда. – М. : РОССПЭН, 2003. – 432 с.
10. Гнатюк О. Л. Русская политическая мысль начала XX века: Н. И. Кареев, П. Б. Струве, И. А. Ильин / О. Л. Гнатюк. – СПб., 1994. – 128 с.
11. Гоголевский А. В. Очерки истории русского либерализма XIX – начала XX века. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – 156 с.
12. Егоров А. Н. Отечественная историография российского либерализма начала XX века : дисс. ... доктора исторических наук : 07.00.09 «Историография, источниковедение и методы исторического исследования» / А. Егоров. – Череповец, 2010. – 879 с.
13. Золотова М. Петр Бернгардович Струве / М. Золотова // Вопросы истории. – 1993. – № 7. – С. 55-72.
14. Зорин В. Ю. Национальный вопрос в Государственных Думах России: опыт законодательства / В. Ю. Зорин, Д. А. Аманжолова, С. В. Кулешов. – М., 1999. – 520 с.
15. История политических партий России. – М. : Высш. шк., 1994. – 447 с.
16. Іваницька С. Г. Українська ліберально-демократична партійна еліта в контексті націєтворення на початку XX століття: актуальні питання дослідження / С. Г. Іваницька // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. XXVIII. – С. 474-478.
17. Канищева Н. И. Павел Николаевич Долгоруков / Н. И. Канищева // Российские либералы : сб. статей / [под ред. Б. С. Итенберга, В. В. Шелохаева]. – М. : РОССПЭН, 2001. – С. 534-562.
18. Кувшинов В. А. Кадеты в России и в эмиграции / В. А. Кувшинов // Новая и новейшая история. – 1995. – № 4. – С. 44-63.
19. Кувшинов В. А. Кадеты в России и за рубежом (1905-1943 гг.) / В. А. Кувшинов. – М., 1997. – 160 с.
20. Леонова Л. С. «Творческое искание правды...»: общественно-политические взгляды В. Вернадского / Л. С. Леонова // Свободная мысль. – 1995. – № 5. – С. 100-112.
21. Леонтович В. В. История либерализма в России. 1762-1914 / В. В. Леонтович. – М., 1995. – 550 с.
22. Малинова О. Ю. Две концепции «либерального национализма»: П. Б. Струве и П. Н. Милуков / О. Ю. Малинова // П. Н. Милуков: историк, политик, дипломат : материалы междунар. науч. конф., (Москва, 26-27 мая 1999 г.). – М., 2000. – С. 462-473.
23. Медушевский А. И. П. Н. Милуков: ученый и политик / А. И. Медушевский // История СССР. – 1991. – № 4. – С. 20-41.
24. Михутина И. В. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века) / И. В. Михутина. – М., 2003. – 288 с.
25. Михутина И. Украинский вопрос и русские политические партии накануне первой мировой войны / И. В. Михутина // Режим доступа : <http://www.litopys.narod.ru/>.
26. Модели общественного переустройства России. XX век / [отв. ред. В. В. Шелохаев]. – М. : РОССПЭН, 2004. – 608 с.
27. Осипов И. Д. Философия русского либерализма (XIX – начало XX в.) / И. Д. Осипов. – СПб.: Изд-во Петербургского ун-та, 1996. – 192 с.
28. Патентов В. А. Кадетские фракции в I и II Государственных Думах : автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 «Отечественная история» / В. А. Патентов. – М., 1993. – 23 с.
29. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века : энциклопедия. – М., 1996. – 872 с.
30. Политические партии России: история и современность. – М., 2000. – 631 с.
31. Русский либерализм: судьбы и перспективы («Круглый стол») // Общественные науки и современность. – 2005. – № 6. – С. 80-89.
32. Рябова Т. И. П. Б. Струве: идеал «Великой России» / Т. И. Рябова // Либеральный консерватизм: история и современность. – М., 2001. – С. 346-361.
33. Стародубова А. Л. Особенности национально-государственного строительства в либеральной модели 1917 г. / А. Л. Стародубова // Либеральный консерватизм: история и современность. – М., 2001. – С. 272-282.
34. Шелохаев В. В. Либералы и массы в годы первой мировой войны / В. В. Шелохаев // Вопросы истории. – 1996. – № 7. – С. 130-136.
35. Шелохаев В. В. Разработка кадетами национального вопроса в годы первой мировой войны / В. В. Шелохаев // Первая мировая война: пролог XX века. – М. : Наука, 1998. – С. 355-366.
36. Шелохаев В. В. Российские либералы в годы первой мировой войны / В. В. Шелохаев // Вопросы истории. – 1993. – № 8. – С. 27-39.
37. Шелохаев В. В. Федор Федорович Кокошкин / В. В. Шелохаев // Российские либералы : сб. статей / [под ред. Б. С. Итенберга, В. В. Шелохаева]. – М. : РОССПЭН, 2001. – С. 316-354.
38. Шелохаев В. В. Феномен многопартийности в России / В. В. Шелохаев // История национальных политических партий России : материалы междунар. конф. (Москва, 21-22 мая 1996 г.). – М. : РОССПЭН, 1997. – С. 11-22.
39. Щербина А. П. Имперское сознание и либеральное движение в России в начале XX века / А. П. Щербина // Либеральный консерватизм: история и современность – М., 2001. – С. 225-233.

Рецензенти: Колісніченко А. І., д.і.н., проф.
Сінкевич Є. Г., д.і.н., проф.